

УДК 81'373.7(=112.2=161.2)

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ГРУПИ «ЛЮДСЬКІ ЕМОЦІЇ»

Каракевич Р.О.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті досліджується семантична структура фразеологізмів німецької та української мов семантичної групи «людські емоції» (емоції позитивні, негативні), котра набуває важливе лінгвокультурологічне значення. Аналіз процесів утворення та розвитку фразеологізмів у різних мовах дає можливість визначити їх національно-культурну специфіку, виявити лінгвокультурологічні особливості фразеологічних номінацій, розглядати фразеологічні одиниці як ментальне надбання етнокультури, їх функціональність та семантичну структуру.

Ключові слова: семантична структура, лінгвокультурологічне значення, національно-культурна специфіка, фразеологічні номінації.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці (ФО) відображають пізнавальні мисленнєві процеси та структуру етносвідомості, фіксують зв'язок зафіксованих у мисленні предметів, процесів, явищ дійсності з мовними закономірностями та аномаліями. Дослідження цього зв'язку стало об'єктом вивчення когнітивної ономаціології. Застосування методики когнітивного дослідження для аналізу ФО дає змогу простежити, як саме мова створює «надпочуттєвий соціальний простір культури», поглиблює уявлення про особливості інтеграції різних психічних функцій етносвідомості та колективного позасвідомого у процесі номінації [8].

Дослідження ФО семантичної групи «людські емоції» дає можливість визначити почуття та емоції у психіці людини. Дослідження народу неможливе без вивчення його менталітету. Саме на матеріалі цих фразеологізмів ми можемо простежити за етнічним глибинним рівнем колективної та індивідуальної свідомості, за менталітетом, де відображається складова частина основних уявлень людей, закладених у їх свідомість культурою, мовою, релігією, наукою, суспільними контактами. Фразеологізми з відповідною семантикою містять у собі те, що можна назвати узагальненим образом національного характеру у його емотивному вимірі. Семантична група на позначення психіко-емоційних станів класифікується за семантичними сферами з позитивним смисловим наповненням і негативним смисловим наповненням.

Актуальність статті зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на розкриття поняття семантичної структури ФО німецької та української мов у рамках семантичної групи «людські емоції».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз ФО, як лінгвокультурологічний матеріал, пошук зв'язку між образом (антропоцентричними, навколишньої дійсності, надприродних істот та явищ), відбитим номінативною одиницею із символами, та іншими знаками національної та загальнолюдської культури, що засвоєна народом носієм мови є необхідним для з'ясування етнокультурних особливостей, потрібних для семантичного, структурного, функціонального аналізу, адже, система образних основ фразеологізмів є засобом втілення та накопичення основ культурно – національного світогляду й соціального досвіду етносу. Образи у ФО є – національно-спе-

цифічними, які відображають дійсність у дзеркалі етнічних та індивідуальних пріоритетів [2].

Таким чином, національно-культурний аспект дослідження мовних одиниць дав змогу ширше розкрити функціонально-семантичні можливості фразеологізмів, що містять безеквівалентну лексику, поглибити розуміння їх змісту, а конкретний аналіз слов'янських та неслов'янських фразеологічних одиниць дає можливість краще побачити як національну своєрідність кожного з цих мовних явищ, так і те спільне, що їх об'єднує, визначаючи в певній мірі відмінні і спільні риси цих двох культур. В ході нашого аналізу виявлені певні ряди фразеологізмів з неповторною національно-культурною семантикою, що мають унікальний лінгвокультурний образ кожного з цих народів.

Беручи до уваги аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, а це насамперед такі розвідки як: «Культурно-національна специфіка та символіка номінативних одиниць (на матеріалі фразеологізмів німецької мови)», «Лінгвокультурологічні засади вивчення фактів мови й культури у зіставній фразеології», «Функціональний аналіз фразеологізмів у мовному аспекті», – семантичні процеси, що відбуваються, свідчать про те, що теоретичні основи семантичної реалізації ФО у фразеології носять універсальний характер.

Наукова новизна одержаних результатів. Здійснено порівняльно-історична характеристика фразеологізмів семантичної групи «людські емоції» на матеріалі німецької та української мов; виявлений їх культурологічний аспект, функціональність, джерела національно-культурної специфіки та лінгвокультурологічні особливості фразеологічних номінацій у мовному аспекті.

Мета даної розвідки полягає у виявленні семантичної структури, функціональності, конотативності фразеологічних одиниць німецької та української мов у рамках семантичної групи «людські емоції».

Об'єкт: фразеологічні одиниці у рамках семантичної групи «людські емоції».

Виклад основного матеріалу. Функціональність фразеологічних одиниць німецької та української мов передбачає виявлення їхніх семантичних, синтаксичних і прагматичних особливостей, а також має на меті розгляд типологічних можливостей тієї чи іншої мови. Якщо будь-яка мова є світобачення, то він зобов'язаний цим не тому,

що він є певним типом мови, а тим, що говорять або відповідно передають цією мовою [1, с. 510].

ФО німецької та української мов, які ми досліджуємо – виражають емоції, позначають дії, поведінку, стани, властивості, ознаки людини. Людина розуміє, що таке «добро» і що таке «зло», що таке «щастя» і що таке «нещастя», «любов і ненависть». Дуже часто у компонентному складі ФО ми зустрічаємо семіотичні концепти простору із позитивно чи негативно психіко-емоційним семантичним значенням, проте структура фразеологізмів створює антонімічне семантичне значення. Наприклад, висота у релігійному світогляді – це позитивний концепт простору, бо пов'язаний із міфологемом Бог – небо високо – небо та у ФО даний компонент, що належить до семіотики, несе як *негативне так і позитивне* семантичне забарвлення. Наприклад: нім. *es schreit zum Himmel!* – це потребує розплати (негативне забарвлення); нім. *die Engel im Himmel singen hören* – дуріти від болю (негативне забарвлення); нім. *aus allen Himmeln fallen* – впасти з неба – розчаруватись – (негативне забарвлення); нім. *dem lieben Gott den Tag abstehlen* – байдикувати (нейтральне забарвлення); нім. *leben wie ein Gott in Frankreich* – їздити як сир в маслі, жити співаючи (позитивні емоції); нім. *das Leben genießen* – насолоджуватись життям (позитивні емоції); нім. *das Leben in die Bude / ins Haus / bringen* – вносити пожвавлення в якусь справу (позитивні емоції); нім. *sie leben und weben in ihrer Kunst* – вони душою і тілом вірні своєму мистецтву (нейтральне забарвлення) [9, с. 528].

ФО просторового концепту із негативною семантикою мають в собі компоненти, що несуть *негативно та позитивно* заряджений характер (*вниз, донизу, вверх, Бог, далеко, близько, перейти, пройти*). Тут ми маємо фразеологізми-антоніми на позначення, наприклад: *скрутного становища, краху, важкого життя, втрати авторитету/поваги, підкорення/приниження, поганого настрою, відчаю, зневіри, смутку, переживань, погані якості, повернення до реальності, важкої праці, тягаря*. Із поданих вище прикладів, ми спостерігаємо, що простір у свідомості людини є суб'єктивним, та антропо-предмето-центрованим. Такі просторові універсалії у свідомості багатьох народів світу пов'язуються з аксіологічною антиномією «добре-погано», що несуть оцінне, емоційно-позитивне чи негативне навантаження. Дж. Лакофф та М. Джонсон називають таке явище орієнтаційною метафорою [8, с. 135]. Наприклад, семантика ФО до концепту семіотичного (простору) «*вгору – вперед – праворуч*» несе оцінне, емоційно-позитивне навантаження, коли «*униз – під – назад – ліворуч*» має негативне психіко-емоційне навантаження. Це впливає із асоціативних уявлень пов'язаних із релігійною свідомістю етносу (*Бог – небо – високо – вверх – рай; Зло – пекло – донизу – земля – під – назад – ліворуч*), з первісними уявленнями про картину Всесвіту, на ритуалах і звичаях правобічної переваги тощо.

Дослідження особливостей фразеологічної семантики ФО групи «людські емоції» дає змогу оцінити питому вагу функціональності і розуміння поняття «культурної конотації», що є одним з основних в описі мовної картини світу, оскільки

саме у конотативних емоційно-оцінних характеристиках мовних одиниць виражається світобачення носіїв певної мови. До факторів, що детерминують творення мовних образів, обов'язково включається і чинник мовної особистості, причому з урахуванням її національної специфіки номінації [2].

Так, наприклад, до семантичної структури ФО входить група фразеологізмів «*людські емоції*», під час аналізу якої ми виділили семантичну парадигму зі значенням *відчувати*, яка поділяється на ряди із семантикою *процес відчуття, початок процесу відчуття*. І, так, до семантичної парадигми зі значенням *відчувати*, наводимо такі приклади: нім.: *sie lebten glücklich und zufrieden bis ans Ende ihrer Tage* – укр.: вони жили щасливо до кінця своїх днів; або нім.: *dem glücklichen schlägt keine Stunde* – укр.: щасливі години не помічають; нім.: *jeder ist seines Glückes Verantwörtlich, kann durch seine Handlungen sein* – укр.: кожен коваль свого щастя, кожен відповідальний за своє щастя; нім. *Schmetterlinge im Bauch haben* – glücklich, aufgeregt, verliebt sein; sich leicht fühlen. Доречі яке ж походження цього вислову? Американський письменник Florence Converse (1871-1967) використав уперше у своїй книзі «House of Prayer» слова, а саме: «butterflies in the stomach», що німецькою означає («Schmetterlinge im Magen»). Вислів здобув велику популярність, а до середини 20 сторіччя прийшов у Німеччину як фразеологізм. З того часу закохані пари мають «Метелики у животі» [6; 7]. *Im siebten Himmel sein* – (überglücklich/verliebt sein, freudig entrückt/in Hochstimmung sein) – укр.: бути на сьомому небі від щастя. Ми часто так говоримо про велику радість, але не всі знають, звідкілля взявся цей вислів і що саме він означав колись. А вислів цей дуже давній. Ще Аристотель, великий грецький вчений і філософ IV ст. до н. е., вжив його у творі «Про небо». Пояснюючи як влаштовано небесне сплетіння, Аристотель мав нову для того часу думку: небо – це сім непорушних кришталевих півкуль, ніби вкладених одна в одну. До кожної небесної сфери прикріплені зірки й планети. Сьоме небо – найвище. Отже уявити себе на сьомому небі – те саме, що бути на вершині щастя. А число 7 магичне число. Відтак добре було б звернутися до українського симболарію [3, розд. II, III].

До семантичної парадигми *початок процесу відчуття* наведемо такі приклади: нім.: *Fröhliche Weihnachten und ein glückliches Neues Jahr!* – укр.: щасливого Різдва та Нового Року!; нім.: *Geld allein macht nicht glücklich* – укр.: гроші не можуть зробити щасливими; нім.: *Daumen drücken* – укр.: jemandem Glück wünschen. ФО з семантикою радити, бути зібраним, впевненість, любити, довіряти, бути щасливим, боятись, соромитись, бути збентеженим, мати жаль, ненавидіти, недовіряти, зневірись, нудьгувати, дратуватись, гніватись, бути розгубленим, сумніватись різняться яскравою експресивністю. Вони можуть мати різноманітні семантичні, лексичні, граматичні структури, а також, спільний компонент значення. Це спільне *семантичне ядро* ФО, наприклад, «бути в якомусь стані» – це *семантичне ядро*, що складається з тематич-

них груп *нейтральної, позитивної та негативної* семантики, у кожній із яких простежується членування за синонімічними рядами або метафоричними концептами. Наприклад, нім.: *Bäume ausreißen können* – sich stark und mutig fühlen; нім.: *eine Gänsehaut kriegen/bekommen* [7, с. 110] – eine starke Empfindung haben oder einfach frieren; *Krokodilstränen weinen* [6, с. 751] – traurig tun, obwohl man sich in Wirklichkeit freut; *ein Gesicht machen wie zehn Tage Regenwetter* [6, с. 547] – schlecht gelaunt/traurig sein *grinsen wie ein Honigkuchenpferd* – Freude zeigen; *schauen wie ein Ölgötze* – teilnahmslos / dumm gucken; *fuchsteufelswild werden* – sehr wütend werden; *platt sein* – beeindruckt sein oder erschöpft sein; *die Zähne zusammenbeißen* – sich Schmerz oder Anstrengung nicht anmerken lassen; *Brand haben* – sehr durstig sein; *Kohldampf haben* – sehr großen Hunger haben, sich aufs Essen freuen; *den lieben Gott einen guten frommen Mann sein lassen* (безтурботно жити) – faul sein [7, с. 132]. Отже семантичну групу на позначення *психіко-емоційних* станів ми класифікуємо за семантичними сферами: з *позитивним* смисловим наповненням, з *негативним* смисловим наповненням та з *нейтральним* смисловим наповненням. Так ФО *eine Gänsehaut bekommen* [7, с. 110]. *Krokodilstränen weinen, ein Gesicht machen wie zehn Tage Regenwetter, fuchsteufelswild werden* [7, с. 123] – можна віднести до сфери з *негативним* смисловим наповненням. А фразеологізм *grinsen wie ein Honigkuchenpferd* – до сфери з *позитивним* смисловим наповненням. До групи з *нейтральними* смисловим наповненням віднесемо ФО *den lieben Gott einen guten / frommen Mann sein lassen* [7, с. 132].

З поданого вище матеріалу, ми можемо прийти до висновку, що у структурі внутрішньої форми ФО семантично-тематичних груп «психічно-емоційний, ментальний розвиток людини», «соціальний, фізіологічний розвиток людини», важливе місце займає опорний, конотативний компонент, на якому лежить основне смислове навантаження і на підставі якого базується образ. ФО групи людські емоції є універсальними і можуть отримувати національно-специфічні особливості під впливом національного менталітету, який залежить від соціального, психічного, фізичного розвитку людини, що й відображається відповідними мовами. Дослідження семантичної структури фразеології у лінгвокультурологічно-

му аспекті, а лінгвокультурологія побудована на «глибинному рівні семантики» [4, с. 28] дозволяє виявити специфічні риси менталітету відповідної нації, що зумовлені особливостями світосприйняття, системою моральних вимог, норм, цінностей і принципами виховання. В. Поставалова відзначає, що мова – «дзеркало культури, яке відбиває образи минулих культур, інтуїції та категорії світоуявлень. Слід враховувати, що мова є скарбницею і виразником загальнолюдських морально-етичних цінностей. Дослідження мовних рис конкретного етнолінгвокультурологічного світу дає можливість розкрити глибинні процеси цього явища – менталітет (психіко-емоційний стан людини), яке є важливим чинником культурного коду нації» ... [5, с. 26-31].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджуючи семантичну структуру ФО у рамках семантичної групи «людські емоції», ми робимо висновок, за яким система образів, закріплених у фразеологічному складі мови, є певною кумуляцією світобачення й пов'язана з матеріальною, соціальною чи духовною культурою даної мовної спільноти, а тому може засвідчувати її культурно-національний досвід і традиції. Фразеологічний склад, зокрема групи з *емоційним* компонентом, є найбільш прозорим для втілюваних лінгвістичними засобами концептів «мови» етнокультури, оскільки в образній основі фразеологізмів (зокрема, у символах, стереотипах) ми бачимо, чи відчуваємо характерологічні риси світосприйняття, світорозуміння певного етносу, які виступають складовою частиною понять «менталітет, мораль, життя, спосіб життя».

На основі цього дослідження висувається і наступне, пов'язане передусім із технологією втілення експресії у зміст даного фразеологізма. Це означає, що за наявності у фразеологізмів експресії та культурно-національної специфіки, вони повинні мати свій засіб втілення в їхню знакову організацію та свій спосіб маркування цієї специфіки і експресивної сили. Таким засобом втілення культурно-національної специфіки фразеологізмів служить образність, а способом маркування цих якостей є інтерпретація образності в знаковому культурно-національному просторі даного мовного соціуму. Такого роду інтерпретація становить зміст експресивності, яку ми називаємо культурно-національною конотацією [2]. Тому наступне наше дослідження буде присвячено дже-релам «культурно-національної конотації».

Список літератури:

1. Гадамер Г. Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1988. – 520 с.
2. Каракевич Р. О. Джерела національно-культурної конотації фразеологізмів. Компаративні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів. Ювілейний збірник на пошану кандидата психологічних наук, доцента Василя Лопушанського. – ТОМ 5, Дрогобич. – 2017. – С. 310-314.
3. Каракевич Р. О Типологічна характеристика артефактів і ментафактів у ФО німецької та української мов: дис. ... канд. філол. наук: 10.012.17 / Роксоляна Орестівна Каракевич. – Рівне, 2012. – 222 с.
4. Ольшанский И. Г. Лингвокультурология в конце XX в.: итоги, тенденции, перспективы // Лингвистические исследования в конце XX в.: Сб. обзоров / исслед. Отдел. языкознания; Редкол.: Березин Ф. М., отд. ред. и др. – М.: РАН; Ин-тут научн. информ. по общественным наукам, 2000. – С. 26-55. – (Серия: «Теория и история языкознания»).
5. Поставалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Поставалова // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 25-33.
6. Das Große Deutsch-Russische Wörterbuch / O. I. Moskalkaja. – М., 2004. – Bd. 1 – 760 S., Bd. 2 – 680 S., Bd. 3 – 364 S.

7. Großes Wörterbuch. Redewendungen und Sprichwörtliche Redensarten, 1995. – 446 s. / Redaktion: Christa Marsen, Dr. Hermann Ehmann.
8. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. – Chicago; London University of Chicago Press, 1987. – 220 p.
9. СФУМ Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.

Каракевич Р.О.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ ГРУППЫ «ЛЮДСКИЕ ЭМОЦИИ»

Аннотация

В статье исследуется семантическая структура фразеологизмов немецкого и украинского языков семантической группы «людские эмоции» (положительные, отрицательные), которая имеет важное лингвокультурологическое значение. Анализ процессов развития фразеологизмов в разных языках дает возможность определить их национально-культурную специфику, выявить лингвокультурологические особенности фразеологических номинаций, рассмотреть фразеологические единицы как ментальное достояние этнокультуры, их функциональность и семантическую структуру.

Ключевые слова: семантическая структура, лингвокультурологическое значение, национально-культурная специфика, фразеологические номинации.

Karakevych R.O.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE SEMANTIC STRUCTURE OF PHRASEOLOGISMUS EXPRESSING «PEOPLE'S EMOTIONS»

Summary

The article is devoted to the semantic structure of phraseologisms in German and Ukrainian in the semantic group «People's emotions» (positive and negative emotions) which is acquiring an utmost linguo-cultural importance. The analysis of the processes of the formation and development of phraseologisms in different languages gives an opportunity to define their national and cultural specificity, to reveal linguo-cultural peculiarities of phraseological nominations, to consider phraseological units as a mental acquirement of ethnoculture, their functionality and semantic structure.

Keywords: semantic structure, linguo-cultural importance, national and cultural specificity, phraseological nominations.